

MUZIKALE OPVOEDING

EERSTE GRAAD B-STROOM

LEERPLAN SECUNDAIR ONDERWIJS

September 2011
VVKSO – BRUSSEL D/2011/7841/020
(vervangt leerplan D/1997/0279/036)

Vlaams Verbond van het Katholiek Secundair Onderwijs
Guimardstraat 1, 1040 Brussel

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	3
1.1	Leerplan en jaarplan.....	3
1.2	Structuur van het leerplan	3
2	Visie	4
2.1	Algemeen uitgangspunt	4
2.2	Algemene doelstellingen	4
2.3	Muzikaal uitgangspunt	5
2.4	Muzikale intenties.....	5
2.5	Raamleerplan	5
3	Situering van het leerplan	6
3.1	Muzikale opvoeding binnen het kader van muzische vorming	6
3.2	Beginsituatie.....	7
3.3	Verder met muziek	8
4	Leerplandoelstellingen	8
5	Algemene pedagogisch-didactische wenken	17
5.1	Handleiding bij dit leerplan	17
5.2	Didactische wenken voor Muzikale opvoeding	17
5.3	Taalbeleid.....	20
5.4	ICT.....	21
5.5	Suggesties voor uitbreiding.....	21
6	Evaluatie en rapportering	22
7	Materiële vereisten.....	25
8	Bijlagen	26
8.1	Lijst van de vakgebonden ontwikkelingsdoelen Muzikale opvoeding	26
8.2	Beknopte bibliografie.....	27
8.3	Vrijblijvende praktijkvoorbeelden per leerdoel	28
8.4	Begrippenlijst.....	34

1 Inleiding

Dit leerplan *Muzikale opvoeding* is bestemd voor de leerlingen van het eerste leerjaar B en van het beroepsvoorbereidend leerjaar van het katholiek secundair onderwijs. Het vak behoort tot de basisvorming.

=> Zie website van het VVKSO bij lessentabellen.

Het hoofddoel is niet kennis opbouwen over muziek, maar zinvol en creatief omgaan met muziek. Het accent ligt op betekenis geven aan de omgang met muziek. Dit bereiken leerlingen door te luisteren, te musiceren, te reflecteren en te communiceren.

Leerlingen verwerven hun competenties niet alleen via de lessen, maar bouwen ze ook op vanuit hun eigen leefwereld. Inspelen op wat ze al kennen en kunnen is een evidentie.

Door te vertrekken vanuit hun beginsituatie ontwikkelen leerlingen ook attitudes bij hun omgang met muziek. Voorbeelden van attitudes zijn: vertrouwen in eigen kunnen, luisterbereidheid en durf om te musiceren. Muzikale opvoeding is opvoeden met en door muziek.

Voor de B-stroom zijn er geen eindtermen, wel ontwikkelingsdoelen. Waar voor eindtermen een resultaatsverbintenis geldt, hebben scholen - als het om ontwikkelingsdoelen gaat - een inspanningsverplichting. Dit geeft hen iets meer ruimte om het leren van de jongere centraal te stellen.

Dit is een *raamleerplan* of *open leerplan*, wat wil zeggen dat je je als vakleraar Muzikale opvoeding focust op de leerlingen die je in de klas hebt, rekening houdend met de schoolcontext. Je kunt op verschillende manieren aan een doelstelling werken, zelfs op een verschillend niveau. Het is een uitdaging om je klas en de individuele leerlingen goed in te schatten.

Belangrijk is dat leerlingen zich aangesproken voelen, dat ze enthousiast en gemotiveerd de lessen volgen en succes mogen ervaren.

1.1 Leerplan en jaarplan

Het leerplan is als een *graadleerplan* opgevat. Er is geen indeling in een eerste en een tweede leerjaar. Bij het opstellen van het jaarplan maak je een zinvolle verdeling van leerinhouden en activiteiten over de twee leerjaren. Als verschillende leraars het vak geven, maak je duidelijke afspraken over wie wat doet.

Het is de taak van de vakleraar om dit leerplan te concretiseren in een aangepaste didactiek en methodiek. Het jaarplan of jaarvorderingsplan is het ideale instrument om dit te realiseren. Bij het opstellen van een jaarplan krijgt de vakleraar dieper inzicht in de geest en de visie van het leerplan.

Bij het uitwerken van lessen, projecten, thema's, opdrachten ... zijn de vijf doelen verweven. De leerlingen moeten stapsgewijze aan deze doelen gewerkt hebben tegen het einde van de eerste graad.

1.2 Structuur van het leerplan

Na een algemene inleiding volgt een visietekst over Muzikale opvoeding en daarna een beschrijving van de beginsituatie van de leerlingen in de eerste graad B-stroom. Via Muzikale opvoeding streef je voor hen belangrijke doelen na. Vervolgens krijg je een algemeen overzicht van deze *vakdoelen*.

Inspiratie bij de aanpak vind je in de pedagogisch-didactische wenken. Daarin staan tips hoe je de doelen operationaliseert en hoe je de verschillende attitudes met de leerlingen nastreeft.

Verder volgen nog: de evaluatie, minimale materiële vereisten, de ontwikkelingsdoelen, een bibliografie en begrippenlijst.

2 Visie

2.1 Algemeen uitgangspunt

Welbevinden centraal

Muzikale opvoeding hoort tot de algemene ontwikkeling van alle jongeren uit de eerste graad secundair onderwijs.

In de B-stroom staat het welbevinden en de groei van de leerling centraal. Het pedagogisch-didactisch handelen richt zich op het totale ontwikkelingsproces. De jongere krijgt bemoediging, bouwt zelfvertrouwen op en geniet levensechte leerervaringen. De leraar verkent de talenten en voorkeuren van leerlingen.

Het is een belangrijke taak van de leraar ervoor te zorgen dat de leerling zich thuis voelt en graag naar school komt. Op die manier krijgt het leerproces meer kansen.

Sociale en emotionele ondersteuning en vorming zijn een prioriteit. De leraar stimuleert de jongere om zijn mogelijkheden aan te spreken en in te schakelen. Leerlingen komen stapsgewijze tot het geven van betekenis aan hun omgang met muziek. Specifieke opdrachten en vragen activeren hen om na te denken en hun gedachten te formuleren. Deze procesgerichte aanpak maakt hen bewust van waarmee ze bezig zijn, motiveert hen en doet hun gevoel van competentie groeien.

2.2 Algemene doelstellingen

Zelfvertrouwen

De leraar verhoogt het *welzijn* van de leerlingen en stimuleert hun *zelfvertrouwen* door na te gaan waar hun interesses liggen en wat hun aanleg is. Hij probeert te starten vanuit deze beginsituatie. Een vertrouwensrelatie opbouwen door aanmoedigen, bevestigen, waarderen en levensecht zijn, kan hiertoe een sterke bijdrage leveren.

Flexibiliteit

De leraar moedigt leerlingen aan om *probleemoplossend te leren denken en handelen*. Via activiteiten komen ze tot inzicht: al doende leren ze denken. Het is belangrijk om te werken naar iets *bruikbaar*s en iets *haalbaar*s toe, zodat de leerlingen al snel resultaat en succes van hun inspanning hebben.

Creativiteit

De leraar spreekt de talenten en competenties van leerlingen op alle mogelijke manieren aan. Dit kan door hun *eigen mogelijkheden te leren ontdekken* en *hun zin voor creativiteit te ontwikkelen*. Door het aanbieden van een brede waaier van verkenningengebieden ontdekken en ontwikkelen jongeren hun verschillende talenten.

Actief

De leraar spoort jongeren aan om hun *vrije tijd muzikaal en actief te besteden*. Hij toont belangstelling en zorgt dat jongeren hun competenties van buiten de klas in de klas mogen brengen.

De leraar streeft *attitudevorming* na op het vlak van respect (voor mens, materiaal, milieu en maatschappij), orde, stiptheid, nauwkeurigheid, luisterbereidheid, zelfstandigheid en weerbaarheid.

De leraar schat de beginsituatie van de leerlingen in, hij detecteert de interesses en tracht zo de motivatie voor het vak Muzikale opvoeding te verhogen.

2.3 Muzikaal uitgangspunt

Beleving als rode draad

Geluid, klank en muziek horen tot de dagelijkse leefwereld van jongeren. Muzikale opvoeding in de B-stroom speelt graag in op deze interesses en ervaringen. Hoe jongeren de auditieve wereld benaderen en beleven, staat centraal in dit leerplan. Muzikale opvoeding vertrekt vanuit hun grote aantrekkingskracht tot muziek. Het vak zet leerlingen op weg om te groeien en om hun omgang met klank en muziek te verdiepen en te verbreden.

2.4 Muzikale intenties

Impressie en expressie

De muzikale impressie en expressie van de leerling staat in het centrum van dit leerplan en vormt de kern van Muzikale opvoeding. Vocaal en instrumentaal musiceren, naar muziek luisteren, muziek ontwerpen, muziek transformeren naar andere uitdrukkingsvormen of nadenken en praten over muziek wordt steeds gekoppeld aan een gevoel, idee of ervaring.

Doorheen deze ervaringen leren leerlingen muziek beleven, van muziek genieten, muziek ontdekken of verwonderd zijn over muziek. Het resulteert steeds in een impressie of een expressie waarmee leerlingen verder aan de slag kunnen. Zo geven ze een diepere betekenis aan hun affiniteit met muziek.

Muzikale beleving als middel

Het ervaren, denken, weten en doen van de leerling vormt het vertrekpunt waaraan de leraar de leeractiviteiten vastkoppelt. Emoties leren herkennen of uitdrukken, sociale vaardigheden ontwikkelen, de muzikale horizon verbreden, het kritisch leren omgaan met de auditieve omgeving, muziek als een expressievorm begrijpen, diverse media hanteren ... zijn enkele invalshoeken om aan het overkoepelende doel te werken: de leerling kansen bieden om breed te ontwikkelen.

Klank en muziek

Muzikale opvoeding vertrekt vanuit de omgang met klank. Klanken zijn bouwstenen om muziek te maken, stilte het noodzakelijke cement. Door de klank van de omgeving, van de eigen stem of instrumenten te onderzoeken, evolueren leerlingen van omgaan met klank naar bewust omgaan met muziek.

2.5 Raamleerplan

Kader

Het leerplan muzikale opvoeding biedt een duidelijk kader en schetst de hoofdlijnen. Daarbinnen is ruimte voor inkleuring. Het geeft de mogelijkheid om een doelgerichte opbouw aan te brengen.

De leraar zorgt voor een breed aanbod van stijlen en een variatie aan werkvormen. Hij krijgt zo ruimte om zelf keuzes te maken wat betreft repertoire, ontwerp opdrachten, oefeningen ...

Individuele groei

Dit leerplan bevat leerdoelen, gericht op de groei van elke leerling. De leraar biedt ze de mogelijkheid hun muzikale beleving te ontwikkelen. Hij brengt ze vanuit hun eigen muzikale buurt naar een verdere te ontginnen omgeving. De leerling leert dat anderen zijn beleving en begrijpen van muziek mee bepalen.

Natuurlijk is het onmogelijk om voor iedere leerling een eigen leertraject uit te werken. Daarom biedt de specifieke structuur en opbouw van het leerplan een houvast bij het opzetten en plannen van leeractiviteiten.

3 Situering van het leerplan

3.1 Muzikale opvoeding binnen het kader van muzische vorming

Muzische vorming

Muzikale opvoeding is een onderdeel van de algemene kunstzinnige en culturele vorming.

Dit houdt alle kansen in die scholen bieden om de creatieve, culturele en kunstzinnige ontwikkeling bij jongeren te stimuleren. Die muzische vorming zou een continuüm doorheen de hele schoolloopbaan van elke leerling moeten vormen.

Ons onderwijs streeft de vorming van de totale persoon na waarbij – naast het kunstzinnige – respect, zorg, solidariteit en spiritualiteit centraal staan.

Basisonderwijs

In het basisonderwijs spreken we van Muzische opvoeding, een onmisbaar onderdeel van de algemene vorming van de kinderen. De muzische opvoeding in de basisschool is erop gericht om de van nature bij kinderen aanwezige muzische grondhouding te ontwikkelen. Kinderen leren allerlei muzische en kunstzinnige expressievormen ontdekken waarmee ze ervaringen en gevoelens kunnen uitdrukken. Ze leren er ook de expressie van anderen te begrijpen of aan te voelen en te waarderen.

De verschillende muzische talen komen evenwaardig en als een geïntegreerd geheel aan bod. Binnen muzische opvoeding komen vijf muzische domeinen aan bod: muzikale opvoeding, muzisch taalgebruik, bewegingsexpressie, dramatisch spel en beeldopvoeding.

De kerndoelen voor muzikale opvoeding in het basisonderwijs zijn:

- ✓ muzikale expressievormen speels en onbevangen exploreren;
- ✓ omgang met klank en muziek als muzikale communicatiemiddelen verfijnen;
- ✓ muzikale ervaringen en emoties op een persoonlijke manier verwerken;
- ✓ zich ervaringsgericht op klank en muziek in de wereld oriënteren.

Secundair onderwijs

De B-stroom in het secundair onderwijs kiest voor een vakspecifieke benadering van muzische vorming met o.m. Plastische opvoeding en Muzikale opvoeding. De betrokken vakleraren vormen de spil van de culturele en kunstzinnige vorming in de school. Net zoals in de basisschool zijn de leerlingen zowel (re)creërend als beschouwend bezig.

Over de vakken heen

Ook in andere vakken zal men regelmatig verwijzen naar kunst en cultuur. Alle leraren zijn gebaat bij een muzisch-creatieve benadering van hun leergebied. Een dergelijke benadering draagt bij tot een beter en dieper inzicht in de leerinhouden, tot een grotere betrokkenheid en een beter welbevinden van de leerling. Leren is een creatief en actief proces in een brede context. Kunst en cultuur op school is niet uitsluitend het werk van de artistieke vakken, maar één groot vakoverschrijdend project.

Muzisch schoolklimaat

Om op een hedendaagse en toekomstgerichte manier die opdracht te kunnen realiseren, dient een muzisch schoolklimaat aanwezig te zijn. Daarbij is een belangrijke rol weggelegd voor de schoolleiding. Een promotende houding voor al wat met het artistieke, kunstzinnige en culturele te maken heeft, is een belangrijke stimulans om culturele projecten op school te realiseren. Bovendien zijn kunstenaars, culturele instellingen, academies, bedrijven en overheid vragende partij voor een creatieve samenwerking.

3.2 Beginsituatie

Eerste graad secundair

De jongeren in de eerste graad maken de overgang van kind naar adolescent. Ze zijn op zoek naar hun identiteit in een periode vol lichamelijke, cognitieve, psychische en sociale veranderingen. Deze jonge mensen willen zich spiegelen aan vrienden en vriendinnen, idolen, klasgenoten of leerkrachten.

Het betreft jongeren:

- ✓ met heel verschillende kwaliteiten;
- ✓ met een breed spectrum aan interesses;
- ✓ met een zeer verscheiden achtergrond en cultuur: een afspiegeling van de sociale en maatschappelijke context;
- ✓ met een zeer verscheiden voorkennis en verschillende competenties op zowel cognitief als op psychomotorisch vlak;
- ✓ die ervaring hebben met een zeer verscheiden pedagogisch-didactische aanpak en methode;
- ✓ met een eigen (de)motivatie voor schoollopen en leren.

B-stroom: heterogeen

De beginsituatie van jongeren in de B-stroom is individueel sterk verschillend. Ook de instroom is heel divers: de leerlingen komen uit verschillende types onderwijs. De samenstelling van klassen is in de regel ook erg heterogeen.

De leerlingen zijn gefocust op het doen en op ervaringsgericht leren. Ze zijn vaak erg creatief en staan open voor vele ideeën en werkvormen. Ze laten zich boeien door een creatieve beleving van muziek. Daarbij is het emotioneel-affectieve aspect belangrijk. Hun voorkeur kan sterk beïnvloed zijn door groepsdruk.

Ze musiceren en ontwerpen graag en volgen over het algemeen graag Muzikale opvoeding. Leerlingen die les volgen in het deeltijds kunstonderwijs, zijn eerder uitzonderingen. Sommigen zingen in een koor, spelen in een fanfare, harmonie of band of vormen met vrienden een muziekgroepje. De openheid en interesse voor muziek is bij de leerlingen over het algemeen groot.

De jongeren zijn vooral verbaal vaardig in hun *eigen* taal. Ze zijn spontaan, impulsief en eerlijk. Vaak hebben ze een geringe beheersing van de instructietaal of de schooltaal. Intellectueel en motorisch zijn ze soms minder sterk. Hun reflectieve mogelijkheden zijn nog in volle groei: de leraar tekent de denkpiste uit en helpt hen bij het trekken van de conclusies.

De meeste van deze jongeren zitten nog in volle exploratie van hun talenten en kwaliteiten. Soms komen ze uit maatschappelijk kwetsbare groepen en hebben ze in het verleden weinig succeservaringen beleefd. Meer nog dan ondersteuning en stimulansen voor hun leercapaciteiten, hebben zij nood aan motiverend onderwijs: een hele uitdaging voor de leraar om met deze leerlingen te werken.

3.3 Verder met muziek

Verdere verdieping In vele gevallen eindigt de muzikale opvoeding voor de leerling aan het einde van de eerste graad. Slechts in enkele richtingen van het bso staat Muzikale opvoeding in de lessentabellen van de tweede en/of derde graad. De lessen muzikale opvoeding zijn dan sterk gericht op de specifieke richting of op het praktische gebruik op stage.

Dit betekent dat Muzikale opvoeding principieel een finaliteit kent in de eerste graad. De omgang met muziek in het volwassen leven moet al in de kiem aanwezig zijn in de eerste graad: zich leren uitdrukken met en door muziek, muziek leren smaken en er voldoende kritisch tegenover staan, een zekere bewustwording hebben van de muzikale parameters ...

Jongeren zouden dus in de loop van de eerste graad het fenomeen muziek moeten kunnen kaderen, hun affiniteit met klank en muziek verstevigen, het sociale aspect proberen te versterken en hun horizon te verruimen. De zin om op zelfstandige basis de muzikale wereld verder te exploreren zou op het einde van de eerste graad aanwezig moeten zijn.

4 Leerplandoelstellingen

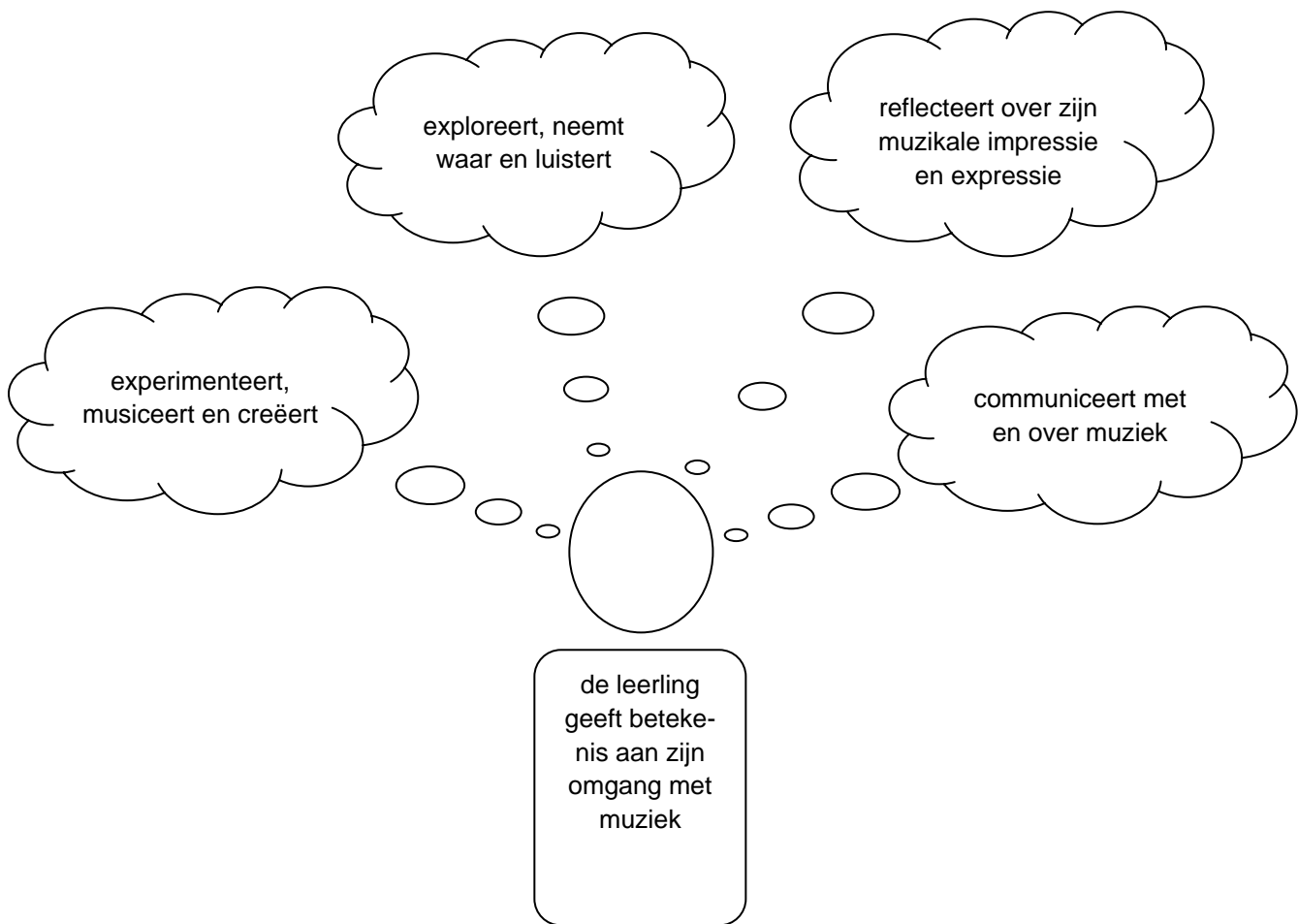
De hoofddoelstelling '**geeft betekenis aan zijn omgang met muziek**' is de rode draad doorheen alle volgende doelstellingen. *Dit doel is begin- en eindpunt van Muzikale opvoeding in het 1ste leerjaar B en bvl.* Ze geeft aan dat de leerling deelgenomen heeft aan een proces waarbij hij evolueert, groeit, ontplooit, rijpt, leert, verruimt, verbreedt, verdiept, ontpopt, geniet, ervaart, ontwikkelt... doorheen de andere doelstellingen.

De doelstellingen in de eerste kolom krijgen een inhoudelijke invulling in de tweede kolom. In de laatste kolom staat de verwijzing naar de OD of de ontwikkelingsdoelen.

*Muziek
is een mentaliteit.
Zij geeft een ziel aan de wereld,
vleugels aan de geest,
kracht aan de verbeelding,
charme aan de treurigheid,
vreugde en leven aan alles op aard.
Zij ligt aan de oorsprong
en is deel van al hetgeen dat
goed, waar en schoon is*

Plato

1 experimenteert, musiceert en creëert

Doelstellingen	Inhoud	OD
1.1 experimenteert, musiceert en creëert vocaal	<ul style="list-style-type: none"> ✓ verkenning van stem ✓ stemgebruik ✓ ademhaling ✓ taal en articulatie ✓ intonatie ✓ spreektekst, lied ✓ inzingoefeningen ✓ klankstuk, muziekstuk 	6, 7, 8, 9, 15,17, 18
1.2 experimenteert, musiceert en creëert instrumentaal	<ul style="list-style-type: none"> ✓ gebruik van lichaamsvlakken als klankbron (body percussion) ✓ exploratie van voorwerp als klankbron ✓ experiment met klinkend materiaal ✓ exploratie en gebruik van instrumenten uit klas ✓ ontwerp en gebruik van instrumenten ✓ exploratie van klankproductie en speeltechniek ✓ gebruik van ritmische, melodische en harmonische instrumenten ✓ gebruik van gevarieerde bezetting ✓ uitvoering via gevarieerd repertoire ✓ praxis met aandacht voor het actuele ✓ begeleiding van het vocale ✓ klankstuk, muziekstuk 	
1.3 drukt gevoelens, ideeën en ervaringen uit met muziek	<ul style="list-style-type: none"> ✓ uitdrukking van blij, bang, boos, angst, woede, verdriet ... ✓ gedachte, opvatting, ingeving, plan ✓ inzicht, knowhow, reflectie, herinnering ✓ creatie, ontwerp, compositie ✓ recreatie door verandering van één of meerdere parameters ✓ muzikaal gegeven als uitdaging ✓ buitenmuzikaal gegeven als uitdaging: beeld, woord, beweging, film ... ✓ ontwerp tekst: spreektekst, rap, lied ✓ keuze uit vocale en instrumentale mogelijkheden 	

2 exploreert, neemt waar en luistert

<i>Doelstellingen</i>	<i>Inhoud</i>	<i>OD</i>
2.1 luistert gericht en neemt waar	<ul style="list-style-type: none"> ✓ stilte, geluid, klank en muziek ✓ auditieve omgeving ✓ klankbronnen, klankkleuren ✓ muzikale parameters ✓ muziekstijlen ✓ functies van muziek ✓ actuele muziekgebeuren ✓ samenhang van beeld en geluid ✓ genrebreed aanbod 	1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 15, 17,18
2.2 ervaart gevoelens en ideeën in muziek	<ul style="list-style-type: none"> ✓ uitdrukking van blij, bang, boos, angst, woede, verdriet ... ✓ besef van onderliggende gedachte, opvatting, ingeving, plan, tekst, beeld, film ... ✓ besef van muzikaal gegeven als uitgangspunt ✓ aandacht voor gemaakte keuze uit vocale en instrumentale mogelijkheden 	
2.3 zet muzikale ervaringen om in een andere expressievorm	<ul style="list-style-type: none"> ✓ beeldende expressie zoals grafische notatie, tekening, schilderij ✓ bewegingsexpressie zoals mime, pantomime, repetitieve beweging, elementaire dans ✓ vocale expressie zoals woorden, uitroepen, proza, poëzie, rap, zang ✓ digitale expressie zoals muziekprogramma's, PowerPoint, karaoke, beeld op muziek 	

3

reflecteert over zijn muzikale impressie en expressie

<i>Doelstellingen</i>	<i>Inhoud</i>	<i>OD</i>
3.1 reflecteert over eigen muzikale ervaringen	<ul style="list-style-type: none"> ✓ auditieve omgeving ✓ koppeling van gevoel, idee of ervaring met muziek ✓ oorzaken van (gebrek aan) waardering ✓ analyse van eigen expressie ✓ invloed door multimedia ✓ gebruik van fantasie of verbeelding ✓ inname van een standpunt 	2, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17
3.2 reflecteert over de muzikale ervaringen van anderen	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ervaring dat smaken over muzikale uitvoeringen verschillen ✓ ervaring van klasgenoten ✓ ervaring van componisten en uitvoerende muzikanten ✓ spiegeling van jezelf aan anderen ✓ inname van een standpunt 	
3.3 reflecteert over muziek in de wereld	<ul style="list-style-type: none"> ✓ wie (sociaal) ✓ wat (inhoud, parameters, tekst ...) ✓ waar (situering) ✓ wanneer (tijd) ✓ hoe (functie en werkwijze) 	

4 communiceert met en over muziek

<i>Doelstellingen</i>	<i>Inhoud</i>	<i>OD</i>
4.1 beschrijft en beargumenteert eigen muzikale ervaringen	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ervaringen bij het musiceren, experimenteren en creëren ✓ ervaringen bij het luisteren en exploreren ✓ gevoelens, ideeën	10, 11, 14, 15, 18
4.2 speelt in op muzikale ervaringen van anderen	<ul style="list-style-type: none"> ✓ aandacht voor het groepsgebeuren ✓ aandacht voor de mening van anderen ✓ communicatie over interesses en voorkeuren	
4.3 legt linken tussen muziek en communicatie	<ul style="list-style-type: none"> ✓ uitdrukking van emoties, ideeën en ervaringen van de componist ✓ interactie tussen ontwerper, uitvoerder en toehoorder ✓ linken tussen een buitenmuzikaal gegeven en de muzikale expressie ✓ muzikaal gegeven aan de basis van een compositie	

5

geeft betekenis aan zijn omgang met muziek

<i>Doelstellingen</i>	<i>Inhoud</i>	<i>OD</i>
5.1 geeft betekenis aan zijn muzikale ontplooiing	<ul style="list-style-type: none"> ✓ impressie van muziek ✓ expressie met en door muziek 	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18
5.2 drukt de waarde van muziek voor zichzelf uit	<ul style="list-style-type: none"> ✓ muziek in onze cultuur ✓ muziek in andere culturen ✓ muziek in het dagelijks leven ✓ muziek op de podia 	
5.3 beseft de betekenis van muziek	<ul style="list-style-type: none"> ✓ symboliek, beeldspraak ✓ fantasie, verbeelding ✓ ervaringen, gevoelens, ideeën 	
5.4 gaat kritisch om met de auditieve omgeving	<ul style="list-style-type: none"> ✓ gehoorbescherming ✓ gehoorschade ✓ geluidsdragers ✓ muzak ✓ uitzendingen ✓ festivals 	

Attitudes

1	beleeft vreugde aan het creëren
2	waardeert en beleeft muziek
4	durft gevoelens uiten
5	zet door bij het aanpakken en afwerken van de opdracht
6	streeft naar een muzikaal of expressief resultaat
7	houdt rekening met de mening van anderen
8	respecteert eigen en andermans creatie
9	is bereid om samen te werken
10	reflecteert op de verschillende stappen in het creatief proces
11	wil kennis maken met de wereld van muziek en kunst
12	staat open voor verschillende muziekstijlen

5 Algemene pedagogisch-didactische wenken

5.1 Handleiding bij dit leerplan

Het leerplan bepaalt aan welke leerdoelen moet gewerkt worden.

Bij het uitwerken van lessen of projecten of bij het gebruik van een handboek moet het leerplan steeds het uitgangspunt zijn. De leraar kiest de werkvormen in functie van de doelen die hij nastreeft.

Bij het lezen van de ontwikkelingsdoelen moet het proces dat leerlingen doormaken belangrijker zijn dan het product.

5.2 Didactische wenken voor Muzikale opvoeding

De leerling centraal

De leraar probeert snel zicht te krijgen op de voorkeuren, vaardigheden en interesses van zijn leerlingen. Hij probeert hun beginsituatie en mogelijkheden in te schatten.

Creativiteit, holistisch denken, het non-verbale, het muzikale, tekentalent, toongehugen en emotie zitten allemaal in de rechterhersenhelft en wegen in schoolse evaluaties zelden echt zwaar. Muzikale opvoeding stimuleert deze talenten.

De stevige band die de leerlingen met muziek hebben, staat soms haaks op de weinige interesse die ze tonen om te verbreden of te verdiepen. Muziek is *hun* eigendom en dit is een voorwaarde voor het leerproces.

De leerling uit 1ste leerjaar B is nog zoekende en neemt nog veel muziek mee van thuis. Hun individuele smaak groeit doorheen de eerste graad.

Om hun betrokkenheid te bevorderen is persoonlijk werk zinvol. Leerlingen houden bijvoorbeeld gerichte taken en opdrachten, schriftelijke of auditieve neerslagen van hun creaties en verzamelde documentatie bij in een werkmap of portfolio.

Differentiatie binnen de klas is erg belangrijk, zodat alle leerlingen op een actieve manier aan bod komen, ieder op zijn eigen niveau. In het kader van armoede en onderwijs is het niet aan te raden leerlingen te belasten met huistaken waarbij ze kranten, tijdschriften, internet ... nodig hebben.

Kansen bieden

De leraar draagt de verantwoordelijkheid om de leerlingen alle kansen te geven om aan de doelen te werken. Hij is architect van de leeromgeving en zorgt voor de ideale materiële en sociale omgeving waar het leren zich ontwikkelt. Daarvoor moet hij *veiligheid* creëren en grenzen stellen. Er moet ruimte zijn om te evolueren, te experimenteren en fouten te maken. Een bewuste en afwisselende aanpak met toepassing van verschillende werkvormen is daarbij zinvol.

Kansen krijgen

De jongere zet zijn eigen kennis, vaardigheden en attitudes in en neemt zo zijn leerproces een stuk mee in handen. De leerling, klas of groep evolueert naargelang interesse en ontwikkeling. De opdrachten evolueren van meer gesloten naar meer open of vrijere opdrachten en van een sterke ondersteuning naar een grotere vrijheid.

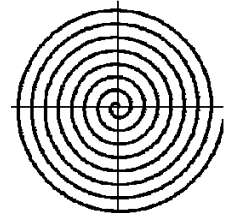
Bij differentiatie in opdrachten kunnen leerlingen op hun niveau werken. Daarbij krijgt de leraar de rol van coach.

Groeilijnen

Een doordachte planning onderscheidt verschillende groeilijnen. Leerlingen krijgen kansen om de ontwikkelingsdoelen te bereiken.

De groeilijnen daarbij zijn:

- ⓪ omgaan met geluid via klank naar muziek;
- ⓪ ontplooiing in experimenteren, musiceren en creëren;
- ⓪ ontplooiing van exploreren, waarnemen en luisteren;
- ⓪ ontwikkeling van de expressie;
- ⓪ een steeds gericht luistergedrag;
- ⓪ diepere reflectie op omgang met muziek;
- ⓪ een groei in de communicatie over en met muziek;
- ⓪ een groei van ik-gerichtheid naar sociale omgang.

Afwisseling

Alle doelen staan in dienst van het overkoepelende doel, namelijk de leerlingen geven betekenis aan hun omgang met muziek.

Spiraalsgewijs werkt de leerling aan musiceren, experimenteren, creëren, exploreren, waarnemen, luisteren, communiceren en reflecteren. Deze activiteiten versterken elkaar voortdurend.

Afwisseling in muzikale omgangsvormen en stijlen is een noodzaak. Differentiatie kan aan de hand van enkele werkvormen zoals:

klassikaal werk: samen zingen, musiceren, luisteren en andere activiteiten;

groepswork: opdrachten in kleine groepen, homogeen of heterogeen samengesteld;

contractwerk: binnen een afgesproken periode zelfstandig aan de opdrachten werken: vaak bestaande uit mag- en moettaken en doe-activiteiten;

check-in duo's: individueel antwoorden noteren of opdrachten maken, nadien in duo vergelijken en overleggen;

oefenpartners: leerlingen stellen elkaar vragen over de geleerde stof tot ze elkaars vragen foutloos kunnen beantwoorden;

hoekenwerk: aan de hand van opdrachtbladen, fiches en instructieve spelen individueel of in kleine groepjes in 'hoeken' (computerhoek, luisterhoek, docuhoek, ontdekhoek, werk- en overleghoek ...) werken;

coöperatief leren: doe-, oefen- en praatopdrachten in kleine groepen met als doel info verwerven of aan een gemeenschappelijk product werken;

structureel coöperatief leren: leerlingen werken aan verschillende deelopdrachten en om tot één resultaat te komen.

Leerlijnen

De leerling groeit in de muzikale omgangsvormen:

✓ **Vocaal experimenteren, musiceren, creëren**

- van experimenten met stem, inzingen naar zingen met aandacht voor stemgebruik;

- van vertrouwde liederen naar liederen uit andere culturen;
- evolutie in gebruik van tempo, dynamiek, samenklank, muzikaliteit ...

✓ **Instrumentaal experimenteren, musiceren, creëren**

- van pure klankimprovisatie naar ordening, expressie, muzikaliteit;
- van vrijblijvend experimenteren over ontwerpen naar vastleggen via notatie of media;
- van eenvoudige naar iets moeilijker speelstukken met aandacht voor differentiatie;
- ritmische speelstukken, melodische speelstukken, combinatie, speelstukken met begeleidingspartijen;
- van één naar meer partijen;

✓ **Exploreren, waarnemen en luisteren**

- vanuit eigen gekozen luistervoorbeelden naar een breder repertoire of cultuurgood;
- van toegankelijke muziek naar meer gecompliceerde muziek;
- klankbron, speeltechnieken, instrumenten, instrumentenfamilies, ensembles, orkesten;
- aandacht voor puls, maat, tempo (BPM: beats per minute);
- van eenvoudige (herkenbare) ritmes naar complexere ritmes;
- luisteren naar het geheel, gericht luisteren volgens een parameter, kenmerken van de parameter benoemen;
- tekenen op muziek en muziek grafisch weergeven;
- steeds kritischer luisteren naar eigen creaties en proberen te horen of voorgestelde aanpassingen gerealiseerd worden.

✓ **Reflecteren**

- opname maken, kritisch evalueren, herspelen met meer aandacht voor, nieuwe opname maken, opnieuw beluisteren ... ;
- OVUR = oriënteren, voorbereiden, uitvoeren, reflecteren.

✓ **Communiceren**

- vanuit spontane uiting van (des)appreciatie naar een mogelijke waardering;
- vanuit beperkt naar uitgebreider begrippenkader;
- leren luisteren en inspelen op elkaar;
- muziek als communicatiemiddel ontdekken en gebruiken.

5.3 Taalbeleid

Als we *goed* onderwijs willen voor iedereen, dan is er aandacht voor taal. Dat veronderstelt standaardtaal gebruiken, correcte vaktermen toepassen, in gepaste taal over de leerstof en het vak kunnen praten ... De taalvaardigheid van de leerlingen loopt sterk uiteen en verdient ondersteuning en ontwikkeling in functie van leren. Essentieel hierbij is dat het gaat over onderwijs op maat van elke leerling.

Taalbeleid stelt dat taal, leren en denken onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Taalgericht vakonderwijs is te omschrijven als *contextrijk* onderwijs, vol *interactie* en *taalsteun* met als doel het leerproces te optimaliseren.

Contextrijk

Onder context verstaan we het verband waarin de nieuwe leerinhoud geplaatst wordt. Welke aanknopingspunten reiken we onze leerlingen aan? Welke verbanden laten we henzelf leggen met eerdere ervaringen? Wat is hun voorkennis? Bij contextrijke lessen worden verbindingen gelegd tussen de leerinhoud, de leefwereld van de leerling, de actualiteit en eventueel andere vakken.

Interactie

Leren is een interactief proces: kennis groeit doordat je er met anderen over communiceert. Leerlingen worden aangezet tot samen werken, in duo's, in groepjes of klassikaal. De opdrachten dagen jongeren uit om in interactie te treden, bijvoorbeeld elkaar bevragen, informatie geven, spreken en schrijven. Hierbij is het belangrijk dat er ruimte wordt gegeven aan de leerling voor eigen inbreng.

Taalsteun

Voor opdrachten gebruiken leraren een specifieke woordenschat die we *instructietaal* noemen. Hierbij gaat het vooral over werkwoorden die een bepaalde actie uitdrukken (luister, ontwerp, musiceer, illustreer, vergelijk, definieer, noteer, raadpleeg, situeer, verklaar ...). Om het doel van de opdracht te begrijpen, moet de betekenis van de gebruikte woorden duidelijk zijn.

Leerlingen die niet voldoende woordkennis hebben in verband met instructietaal, krijgen problemen met het begrijpen van de opdrachten. Maak de opdracht voor iedereen begrijpbaar door auditieve en visuele ondersteuning, herhalen met andere woorden, een voorbeeld geven ...

Enkele tips:

- ✓ eerst beleven, dan benoemen;
- ✓ een duidelijke en transparante lesstructuur;
- ✓ inspirerende en motiverende instap;
- ✓ een duidelijke en heldere instructietaal in lessen, opdrachten, toetsen;
- ✓ actieve werkvormen;
- ✓ aandacht voor het gebruik van leesbare en verstaanbare teksten in de les;
- ✓ duidelijke begripsverklaring;
- ✓ auditieve en visuele ondersteuning;
- ✓ activering van de voorkennis van de leerling;
- ✓ maatregelen voor leerlingen met leerstoornissen;
- ✓ beperkt begrippenkader;
- ✓ lijst met begripsverklaring;
- ✓ consequentie bij het hanteren van begrippen;
- ✓ ...

Zie de exemplarische lijst in bijlage.

5.4 ICT

ICT is algemeen doorgedrongen in de maatschappij en in het dagelijkse leven van de leerling. Hierbij moet *Informatie en Communicatie Technologie* ruimer gezien worden dan louter computergebruik. Het gebruik van gsm, digitale fotografie, mp3, chatten ... behoren eveneens tot de ICT-wereld van de leerling. Het is dan ook zinvol om een aantal toepassingen te integreren.

ICT en media zijn een prachtige ondersteuning voor Muzikale opvoeding. Zinvol gebruik van internet met audio-, beeld- en filmmateriaal, animaties, demonstraties, video, recensies, blogs, podcasts, bepaalde programma's en free ware games kunnen leerlingen helpen om de doelen te bereiken.

Het kan leerlingen helpen bij het leren via digitale oefeningen met onmiddellijke feedback. Deze oefeningen kunnen - samen met cursusmateriaal - in een elektronisch leerplatform geïntegreerd worden.

Het is niet voor elke leerling uit de B-stroom evident om met computer en internet te werken. Vaak geeft de school mogelijkheden buiten de lessen, maar extra begeleiding is dan nodig.

5.5 Suggesties voor uitbreiding

Een vakoverschrijdend project uitwerken

Om leerlingen uit de B-stroom te ondersteunen in hun groei kunnen scholen ervoor kiezen het leren in samenhang meer kansen te geven. Een mogelijkheid hiervoor is geïntegreerd of vakoverschrijdend werken: leerinhouden uit verschillende vakken worden in onderlinge samenhang en in een mix van leeromgevingen aangeboden. Hierdoor kan er extra aandacht zijn voor algemene onderwijsdoelen zoals leren leren, leren samenwerken, leren met behulp van bronnen, zelfstandig leren, verantwoordelijkheid dragen ...

Projectwerk biedt jongeren de kans om vanuit hun eigen interessevelden de wereld te verkennen. Een project is een activiteit waarin gedurende langere tijd een bepaald thema centraal staat. Het is een inspirerende vorm om op een dynamische manier aan de doelen te werken. De leraars bieden het lesmateriaal geïntegreerd aan, over de vakken heen. Vaak zijn er ook ervaringsmomenten buiten de school en zo verhoogt het levensechte de motivatie. Via zelfstandig werk en coöperatief leren kunnen jongeren hun zin voor initiatief tonen. De leraar stimuleert hun creatieve mogelijkheden en biedt ze uitdagingen. Hij leert ze zichzelf uitdrukken in verschillende (muzische) talen en heeft vooral oog voor het proces.

Extra-muros

Extra-murosactiviteiten verrijken het vak Muzikale opvoeding en prikkelen de leerlingen uit de B-stroom.

Enkele tips:

- ✓ koor/orkest/ensemble op school,
- ✓ concerten,
- ✓ bibliotheekbezoek,
- ✓ cultureel centrum,
- ✓ museum,
- ✓ muzikanten/artiesten in de klas,
- ✓ mobiele studio,
- ✓ ...

Extra (financiële) ondersteuning is mogelijk via <http://projectloket.canoncultuurcel.be>

6 Evaluatie en rapportering

Evaluatie is bij voorkeur gekoppeld aan één ontwikkelingsdoel.
Stel vast, schat in en stuur bij waar nodig.
Betrek de leerling zoveel mogelijk in het evaluatieproces.

Evalueren als element van leren

Evaluatie hoort bij het leerproces.
Het brengt de inspanning van de leerling in kaart.
Een goede evaluatie gebeurt regelmatig of *permanent* en moet voldoen aan criteria van doelmatigheid en billijkheid.

Doelmatig	Valide, betrouwbaar en efficiënt
Billijk	Objectief, doorzichtig, en volgens afgesproken normen

De evaluatie moet billijk zijn of fair: ervaren de jongeren de evaluatieopdracht als eerlijk: geeft deze opdracht ze de kans om te laten zien wat ze kunnen of doet de opdracht ze de das om?

Evaluatie is een middel om tot betere impressie en expressie te komen. Ze meet creatieve processen en is daardoor sterk procesgericht. Ze stimuleert het zoeken naar eigen mogelijkheden. Productgerichte evaluatie kan ook, maar enkel in functie van het groeiproces van een leerling. Het ontwikkelingsdoel wordt best vooraf gecommuniceerd.

Evaluatie sluit het leerproces niet af, maar is er heel de tijd inherent mee verbonden. Ze motiveert en stimuleert de zin in leren.

Succeservaringen

Evalueren is een continu gebeuren en is meer dan punten geven.
De leraar verzamelt relevante informatie over de ontwikkeling van de leerling. Dat kan via verschillende wegen: observatie, groepswork, zelfreflectie, opdrachten, toetsen ...
De leraar beoordeelt de verzamelde gegevens en koppelt terug naar de leerling.

De leraar focust op het positieve en de leerlingen evolueren via succeservaringen. In een aangepaste evaluatie toont elke leerling op zijn manier hoe hij zijn competenties in een situatie heeft aangeboord en verfijnd. Door aan te sluiten bij de individuele kenmerken en achtergrond van leerlingen, wordt evaluatie ook fairder voor iedere leerling. Afwijken van gestandaardiseerde toetsing laat toe dat leerlingen op hun mogelijkheden worden beoordeeld en niet op hun tekorten. Feedback en ondersteuning zijn er steeds op gericht het lerende vermogen van de leerlingen te sturen vanuit een positieve bevestiging.

Evaluatie kan gebeuren via drie stappen:

- ✓ vaststellen,
- ✓ inschatten,
- ✓ bijsturen.

Vaststellen

De leraar evalueert regelmatig in de loop van de twee jaren van de eerste graad alle ontwikkelingsdoelen uit het leerplan. Hij meet of toetst in welke mate de opdracht bereikt is en hoe leerlingen evolueren.

Gezien de complexiteit en de variëteit van deze doelen vormt de leerlingen-evaluatie dan ook een uitdaging. Het spreekt vanzelf dat diverse soorten doelen op *verschillende manieren* worden geëvalueerd:

- ✓ *Procesgerichte evaluatie* heeft aandacht voor de peiling van de vorderingen, strategieën, werkwijzen en attitudes.
- ✓ Met *formatieve evaluatie* controleert de leraar de vooruitgang in het leerproces van de leerling en stuurt zijn eigen lesgeven bij.
- ✓ *Productgerichte evaluatie* heeft aandacht voor de verwerkingsniveaus van *kennen, kunnen en zijn*.

Concrete voorbeelden:

- ✓ In welke mate doet hij inspanningen om tot betere prestaties te komen?
- ✓ In welke mate heeft hij zijn eigen werk leren evalueren?
- ✓ In welke mate boekt hij vooruitgang?
- ✓ In welke mate levert hij een bijdrage tot teamwork?

Kennisreproductie is een klein onderdeelje van het hele evaluatiegebeuren. Evaluatie richt zich niet op één deelaspect van een competentie (zoals kennis), maar zal zich in de eerste plaats oriënteren op de vaardigheid om kennis in te zetten in een variatie aan contexten. Het is van belang evaluatievormen te gebruiken waarbij leerlingen competenties geïntegreerd gaan inzetten.

Inschatten

Het beoordelen van verzamelde gegevens is vrij complex. De leraar evalueert breed: hij schat de competenties (kennis, vaardigheden en attitudes) op cognitief, emotioneel, affectief en fysisch vlak in. Aan de hand van deze gegevens ondersteunt hij de evolutie van de leerlingen. Hij ziet in elke leerling talenten en groeikansen.

Bijsturen

De positieve terugkoppeling van de vaststellingen in verband met het leerproces is erg belangrijk. Elke waardering zet de leerling verder op weg. Een bevestigende feedback geeft aan dat de leerling op de ingeslagen weg kan verder gaan. Wanneer een bijsturing gewenst is, moet dat ook worden geformuleerd.

Zelfevaluatie

Muzikale opvoeding moedigt leerlingen aan om zelf besluiten te trekken over hun verdere leren bij het musiceren. Zij moeten leren om mee verantwoordelijk te zijn voor het opvolgen en beoordelen van hun leerprocessen. De competentie om te evalueren neemt ook toe naarmate de leerlingen meer kansen krijgen om elkaars prestaties te analyseren en te beoordelen. Zelfevaluatie, co-evaluatie en evaluatie door *peers* (= evalueren van leerlingen door medeleerlingen) zijn krachtige vormen van evaluatie.

Rapporteren

Rapporteren is een middel om te communiceren over de vorderingen van de leerling met het oog op ondersteuning van zijn ontwikkeling. Dit gebeurt in eerste instantie met de leerling zelf, maar ook met collega's, titularis, GON-begeleider¹,

¹ GON = Geïntegreerd onderwijs

GOK-leerkracht ², leerlingbegeleiders, klassenraad, CLB³, directie, opvoeders, ouders.

Communiceren houdt meer in dan informeren of meedelen. Het is ook uitnodigen tot reflectie en uitwisseling van informatie.

Evaluatie van muzikale opvoeding heeft een extra artistieke dimensie.

De vaardigheden en attitudes spelen een grote rol en de component kennis is niet dominerend.

Een extra dimensie

Het is een uitdaging om:

- ✓ het evalueren en het rapporteren van creatieve en artistieke uitingen in te passen binnen een schoolsysteem en daarbij recht te doen aan de eigenheid van de muzische dimensie.
- ✓ binnen de school of de scholengemeenschap te zoeken naar een goede en haalbare oplossing voor de evaluatie en de rapportering.

Een mogelijk voorbeeld:

Leerling	0	1	2	3
Leerkracht	0	1	2	3
	Onvoldoende	Matig	Goed	Zeer goed
OD: Vocaal experimenteren, musiceren, creëren	Zingt niet mee	Zingt met te weinig aandacht voor houding	Zingt met een goede houding	Zingt met een zeer goede houding
OD: Instrumentaal experimenteren, musiceren, creëren	Speelt niet mee	Speelt mee zonder enthousiasme	Speelt redelijk enthousiast mee	Speelt heel enthousiast mee
OD: Instrumentaal / vocaal experimenteren, musiceren, creëren	Doet geen moeite om een klankstuk te ontwerpen	Doet een weinig moeite	Doet behoorlijk veel moeite	Levert een fantastische inspanning
OD: Instrumentaal experimenteren, musiceren, creëren	Kan geen ritme correct klappen	Kan onvoldoende een ritme klappen	Kan behoorlijk goed een ritme klappen	Kan uitstekend een ritme klappen
ATTITUDE: Zet door bij het aanpakken en afwerken van de opdracht	Ziet geen werk en neemt geen initiatief	Ziet enkel werk als er toezicht is en neemt dan initiatief	Ziet werk, maar moet aangespoord worden om het aan te pakken	Ziet werk en pakt het spontaan aan

² GOK = Gelijke onderwijskansen

³ CLB = Centra voor leerlingenbegeleiding

7 Materiële vereisten

De actuele muziekdidactiek stelt hoge eisen aan de uitrusting van het vaklokaal. In de klas zijn middelen aanwezig om de verschillende doelen van het leerplan te realiseren.

Vaklokaal

- ✓ voldoende ruimte om te musiceren en te bewegen;
- ✓ goede akoestiek;
- ✓ didactisch materiaal: bord, computer met internet, multimediateleprojector, boeken, muzieklexicon, cd's, dvd's, liedbundels, software ...

Apparatuur Er is voldoende apparatuur aanwezig voor het afspelen van geluid en beeld, het opnemen en versterken van muziek.

Gevarieerd instrumentarium Bij het werken met dit leerplan is een gevarieerd instrumentarium noodzakelijk. Er zijn voldoende instrumenten aanwezig om elke leerling instrumentaal te laten musiceren.

De instrumenten zijn een didactisch hulpmiddel voor leraar en leerling en vormen een combinatie van:

- ✓ ritme-instrumenten (slagwerk) zoals drumstel, djembé, cajon, conga's, bongo's, maracas, claves, koebel, agogo, woodblock, buistrommel, guiro, triangel, handtrom, beatrijng, cabasa, samba-eitjes, regenmaker, cimbaal, tamboerijn, boomwhackers;
- ✓ melodie-instrumenten zoals Orff-instrumenten, snaarinstrumenten, blaasinstrumenten, tokkelinstrumenten, strijkers;
- ✓ begeleidingsinstrumenten zoals piano, keyboard, (elektrische) gitaar.

8 Bijlagen

8.1 Lijst van de vakgebonden ontwikkelingsdoelen Muzikale opvoeding

Waarnemen

De leerlingen kunnen

- 1 gericht luisteren en hun waarneming toetsen aan reeds verworven kennis, vroegere ervaringen of eigen fantasie.
- 2 in gegeven muziekwerken de basiscomponenten ritme, melodie, muzikale vorm, dynamiek en klankkleur waarnemen en herkennen.
- 3 in gegeven muziekwerken stemsoorten en instrumenten onderscheiden en vergelijken.
- 4 een eenvoudige interactie tussen beeld en geluid in de media en mediakunst waarnemen en begrijpen.
- 5 verschillende muziekgenres herkennen.

Musiceren

De leerlingen kunnen

Zingen

- 6 een gevarieerd liedrepertoire van een tiental liederen in groepsverband onder leiding uitvoeren.

Spelen

- 7 enkele muziekinstrumenten speels onderzoeken.
- 8 een gevarieerd aanbod van eenvoudige muziekwerken in groepsverband uitvoeren.
- 9 onder leiding een eenvoudig, door henzelf bedacht muzikaal gegeven vocaal, instrumentaal of met beweging improviseren en streven hierbij naar originaliteit en authenticiteit.

Verwoorden

De leerlingen kunnen

- 10 hun persoonlijke ervaringen met de eigenheid van de muzikale taal verwoorden uit:
  - ✓ diverse muziekgenres;
  - ✓ verschillende culturen.
- 11 verwoorden dat hun muzikale beleving beïnvloed wordt door stemming, voorkeur of vooroordeel.
- 12 enkele muziekstromingen geografisch situeren.
- 13 voorbeelden geven van functies van muziek in de maatschappij.
- 14 over het actuele muziekgebeuren vertellen.

Attitudes

De leerlingen

- 15 leren zich kritisch opstellen ten opzichte van eigen werk en dat van anderen en om kritische bedenkingen ten aanzien van hun creatieve uitingen te aanvaarden en te verwerken.
- 16 leren diverse culturele informatiebronnen uit hun omgeving te raadplegen.
- 17 leren bij het collectief musiceren hun solidariteit tonen om de eigen inbreng af te stemmen op de kwaliteit van het geheel.
- 18 leren zich expressief uiten.

8.2 Beknopte bibliografie

Handboeken

Educatieve uitgeverijen: www.ond.vlaanderen.be/nieuws/2007p/1031uitgeverijen.htm

Tijdschriften

- *Kunstzone, tijdschrift voor kunst en cultuur in het onderwijs*. Berkel en Rondenrijs (NL): Stichting Kunstzone m.m.v. de VLS, Vereniging Leraren Schoolmuziek, www.kunstzone.nl.
- *Musik & Bildung*. Mainz (D): Schott Music. www.schott-music.com.
- *Musik und Unterricht*. Marschacht (D): Lugert Verlag. www.lugert-verlag.de.
- *m#o.nl*. Almelo (NL): VLS, Vereniging Leraren Schoolmuziek. www.muzeikenonderwijs.nl.
- *Artishock, driemaandelijks tijdschrift voor kunst en cultuur in het onderwijs*, een uitgave van Muzes. www.muzes.be.

Bruikbare boeken

- BJORKVOLD, J., *De Muzische Mens. Een boek over het kind en het lied. Spelen en leren in alle levensfasen*. Rotterdam, Ad Donker, 1989.
- DELALANDE, F., *La musique est un jeu d'enfant*. Parijs, Buchet – Chastel, 1984.
- ELLIOT, D., *Music Matters. A New Philosophy of Music Education*. Oxford, Oxford University Press, 1995.
- EVELEIN, F., *Coöperatief leren in muziek*. Baarn, HB Uitgevers, 2007.
- EVELEIN, F., *Coöperatief leren in muziek 2*. Baarn, HB Uitgevers, 2009.
- FEUERSTEIN, R., RAND Y. en RYNDERS, J.E., *Laat me niet zoals ik ben. Een baanbrekende methode om de cognitieve en sociale ontwikkeling te stimuleren*, Rotterdam, Lemniscaat, 1988.
- HERFS, J.(red.), *Muziek leren, Handboek voor het basis- en speciaal onderwijs*. Assen, Van Gorcum, 2005.
- REYBROUCK, M., *Van grijpen tot begrijpen. Cognitieve strategieën bij de omgang met muziek* (Cahiers voor Didactiek 13). Deurne, Wolters Plantyn, 2001.
- REYBROUCK, M., *Met open oren. Onderzoekend luisteren naar muziek* (Cahiers voor Didactiek 21). Mechelen, Plantyn, 2008.
- *Gedeeld Verdeeld. Eindrapport van de commissie onderwijs cultuur*. Brussel, Canoncultuurcel, 2008.
- *Verdieping Verbreding. Perspectieven voor inhoudelijke vernieuwing van het deeltijds kunstonderwijs*. Brussel, Vlaamse overheid, 2008.

Enkele bruikbare documenten

- Visietekst muzische vorming (www.vsko.be > niveauoverschrijdende visieteksten > muzische vorming).
- Visietekst muzikale opvoeding (VVKSO-Mededeling, M-VVKSO-2002-077).
- Vlaams Verbond van het Katholiek Basisonderwijs, Muzische opvoeding, algemeen deel, D/1999/0938/05.
- Vlaams Verbond van het Katholiek Basisonderwijs, Muzische opvoeding, deelleerplan muzikale opvoeding, D/1999/0938/09.
- VVKBaO, Praktijkboek bij het Leerplan Muzische Opvoeding, D/2003/0938/03.
- VVKSO, Leerplan Muzikale opvoeding eerste graad A-stroom, D/2009/7841/029.
- VVKSO, Servicedocument vakoverschrijdende eindtermen: <http://ond.vvksso-ict.com/vvksomainnieuw/voet/voet.htm>

8.3 Vrijblijvende praktijkvoorbeelden per leerdoel

Musiceert

1 De leerling experimenteert, musiceert en creëert

- ✓ vanuit zijn talenten en interesses;
- ✓ gevarieerd repertoire uit eigen en andere culturen;
- ✓ repertoire met aandacht voor de actualiteit;
- ✓ spreekteksten, rap, poëzie, eigen teksten;
- ✓ ontwerp van nieuwe tekst op bestaande lied;
- ✓ zanghouding, ademhaling, gebruik van de stem, zorg voor de stem, werking van de stem, stemverandering, baard in de keel;
- ✓ ontwerp van klanktapijten
- ✓ eigen geluiden: lichaamsinstrumenten en stem (body percussion);
- ✓ dagelijkse voorwerpen als instrument (vindinstrumenten);
- ✓ recyclagemateriaal als instrument;
- ✓ opname van geluiden uit eigen omgeving ;
- ✓ nabootsen van geluiden uit eigen omgeving ;
- ✓ ontwerp van ostinato (melodisch, ritmisch, harmonisch);
- ✓ ritmische begeleiding;
- ✓ een muzikaal gegeven verdrietig, angstig, droevig, zenuwachtig ... doen klinken;
- ✓ tegenstellingen in de muzikale parameters: spanning en ontspanning, stilte en geluid, zacht en sterk, kort en lang, traag en snel, hoog en laag, scherp en dof ... ;
- ✓ inzet van klank en muziek om gevoel, idee, ervaring uit te drukken;
- ✓ ritmekaartjes;
- ✓ instrumentenfiche (in functie van een muziekwerk of -stijl);
- ✓ componisten- of uitvoerderfiche;
- ✓ verschillende soorten notatie: alternatieve ↔ traditionele;
- ✓ verschillende muzikale vormen;
- ✓ eenvoudig filmpje maken in klas (via bijvoorbeeld windows moviemaker);
- ✓ met ondersteuning van grafiek, notenbeeld, afbeeldingen, emoticons

Luistert

2 De leerling exploreert, neemt waar en luistert

- ✓ geludentocht: klanken in klas, school, stad, natuur;
- ✓ eigen muziek in klas;
- ✓ muziek van familie, vrienden, buurt, hitlijsten (idolen van toen en nu);
- ✓ ontdekking van verschillende stijlen: rock, musical, jazz, klassiek, ...;
- ✓ vergelijking van verschillende uitvoeringen en covers met origineel;
- ✓ muziek en beeldende kunst: beeld, videoclip, film, stripverhaal, documentaires, ... ;
- ✓ onderzoek muziekaanbod: zenders, festivals, hitlijsten;
- ✓ ordening van geluiden naar klankbron, materiaal, hoogte, klankkleur;
- ✓ opname van geluiden en anderen laten zoeken naar wie, wat, waar, wanneer en hoe;
- ✓ gehoorschade, bescherming, werking van het oor;
- ✓ stemsoorten uit rock, pop, jazz, schlager, klassiek, opera, ... ;
- ✓ functie van muziek: marsmuziek, dansmuziek, chill-out, muzak, filmmuziek, ... ;
- ✓ inzicht dat klank en muziek een gevoel kunnen versterken;
- ✓ inzicht dat muziek een andere kunstvorm kan verrijken.

3 De leerling reflecteert over zijn muzikale impressie en expressie

✓ Enkele voorbeelden van evaluatiefiches ter inspiratie.

	Vocaal musiceren	ZG ++	G +	V +/-	Z -
	ZG = zeer goed G = goed V = voldoende Z = zwak				
Enthousiasme	Zing ik met enthousiasme mee? Warm ik mijn stem goed op?				
Houding	Zit of sta ik goed om te zingen? Is mijn houding ontspannen?				
Ademhaling	Let ik op een goede ademhaling? Adem ik op de aangeduide plaatsen?				
Volume	Pas ik mijn stemvolume aan de groep aan?				
Reflectie	Draag ik bij tot een mooi muzikaal resultaat? Speel ik een goede rol in de groep?				
Wat doe ik goed?					
Waarop let ik volgende keer?					

Ontwerpen en presenteren
Wij evalueren onszelf/elkaar: ik luister eerst naar wat mijn klasgenoten over onze presentatie vertellen

Opdracht	++	+	±	-
Opdracht correct uitgevoerd				
Goede taakverdeling				
Zonder haperingen of lachen				
Met enthousiasme gebracht				

1 Wat vond ik van de presentatie? Kruis passende opmerkingen aan

heel overtuigend
 zelfzeker
 vlot
 aarzelend
 haperend
 kan beter
 met tegenzin

2 Welke punten lukten goed?	Waar let ik volgende keer op?
voorbereiding starttempo vlotte presentatie correcte houding durf taal	voorbereiding starttempo vlotte presentatie correcte houding durf taal

Logboek bij taken	
V O O R	<ul style="list-style-type: none"> ○ Versta ik wat er van mij verwacht wordt? ○ Heb ik alle info om de taak te maken? ○ Heb ik een planning? ○ Weet elk groepslid wat van hem/haar verwacht wordt?
T I J D E N S	<ul style="list-style-type: none"> ○ Verloopt de taak naar wens? ○ Klopt mijn planning nog? ○ Is mijn/onze aanpak de goede aanpak? ○ Ik vraag wat hulp aan de leraar. ○ Ik werk zonder extra hulp. ○ Ik heb een goed gevoel bij deze taak. ○ Ik heb geen goed gevoel bij deze taak.
N A	<ul style="list-style-type: none"> ○ Wat ging goed? ○ Wat ging moeilijk? ○ Wat doe ik volgende keer anders? ○ Wat leerde ik met deze taak?

Luisteroefening: reflectie				
<i>Ik heb dit WEL / NIET ingeoeffend</i>				
<i>(via internet, cd, schoolplatform, knooppunt)</i>				
<i>Ik kan al herkennen:</i>				
	Speelwijze	Groep	Tessituur	Instrument
Slecht				
Matig				
Goed				

Groepswerk				
criterium	onvoldoende	voldoende	goed	zeer goed
Afgesproken datum respecteren				
Inzet				
Orde				
Taalgebruik				
Nauwkeurigheid				
Samenwerking				
Zich houden aan afspraken				
TOTAAL				

Communiqueert

4 De leerling communiceert met en over muziek

- ✓ korte presentatie via beluisteren, opzoeken, structureren, noteren ...;
- ✓ gebruik van gezegden en spreekwoorden rond muziek;
- ✓ onderzoek hoe muziek de communicatiekracht van beeld versterkt;
- ✓ mime, toneel, grafisch tekenen en noteren, bewegen, ... ;
- ✓ imitatie van korte motieven (met variaties), in dialoog of in groep;
- ✓ voorstel van quizvragen over de leerstof, vragen en corrigeren.

Geeft betekenis

5 De leerling geeft betekenis aan zijn omgang met muziek

- ✓ samensmelting van bovenstaande doelen;
- ✓ kader voor muzikale impressie en expressie;
- ✓ betekenis van muziek voor hen: waar staat dit voor;
- ✓ belang van attitudes, waarbij leerling zich bijvoorbeeld leert openstellen voor muziek die minder vertrouwd is;
- ✓ besef van de rol en communicatiekracht van muziek via creatieve opdrachten;
- ✓ overstap vanuit eigen cultuur naar andere culturen;
- ✓ aandacht voor de muzikale actualiteit;
- ✓ groei naar gezond-kritische houding tegenover de muziek die ons dagelijks omringt.

Didactische wenken over de doelen heen

Doelen met elkaar combineren!

- ✓ lied zingen, beluisteren, reflecteren, communiceren → betekenis geven;
- ✓ opgenomen geluiden van een geludentocht gebruiken om een klanktapijt mee te maken, partituur maken, uitvoeren en uitvoering beoordelen;
- ✓ verhalen verklanken: geluiden noteren, tekenen, passende klanken zoeken, omzetten in klanksymbolen, uitvoeren, beluisteren;
- ✓ stilte ervaren als spanning of als rust ... via luisteren én zelf musice-

- ren;
- ✓ muziek noteren, uitvinden en uitvoeren met pc : bvb Music maker;
- ✓ Eurovisiesongfestival, Mia's, Elisabethwedstrijd, Eurosong for kids, Junior Eurosong Festival:
  - volgen van de voorrondes en finale;
  - onderzoek naar voorbereiding op en organisatie van de wedstrijd;
  - opzoeken van informatie over deelnemers;
  - opvolgen in de media (project : kranten in de klas);
  - mening over deze wedstrijd vertolken;
  - via een jureerblad een kritisch beeld vormen (leerling als jury-lid);
  - eenvoudige begeleiding spelen of zoeken bij een *Eurosong for kids*- lied;
- ✓ zelf programmamuziek maken : ontwerpen, vormen, oefenen, noteren en uitvoeren;
- ✓ *programma* van een bestaande compositie als leidraad (bv *De Moldau*: wat komt die rivier tegen ? Landschappen, dorpjes, stad, feest, jacht, angst ... Deze gegevens of volgorde gebruiken als *rode draad* in eigen ontwerp.
- ✓ onderzoek naar mogelijkheden om sfeer, gevoel, idee... te produceren met klank, geluid, of muziek;
- ✓ geen volledige films tijdens de lessen Muzikale opvoeding, daarbuiten kan dit wel;
- ✓ geen noten- of instrumentenleer

Didactische wenken over de vakken

Het is ook zinvol om over de vakken heen te werken en linken te hebben met MAVO, Nederlands, godsdienst of typische B-richtingen:

- ✓ projectmatig werken: mogelijke thema's: *Ridders en kastelen, Afrika, Water, Smoke Free, Hout, Vriendschap, Dagelijks leven ...*;
- ✓ achter de schermen van een concert of opera;
- ✓ opstellen en afbreken podium bij schoolconcert, kabels leren leggen, installatie aansluiten, licht en geluidsversterking helpen opzetten (optie elektriciteit)
- ✓ creatief musiceren in elke afdeling van de school : klankstuk maken in de houtbewerking, metaalafdeling, elektriciteit, sanitair, administratie ... → elke afdeling van de school *klinkt* anders!

OVUR

Mogelijk stappenplan voor een groepswerk met voorstelling

bv : Het voorstellen van onze favoriete muziekgroep
(Deze opdracht sterk beperken in tijd en zinvol in groep laten invullen!)

Oriënteren

- * Wat voor taak is het?
- * Wat willen wij bereiken?
- * Wat weet ons publiek al?

Vorbereiden

- * Wat moeten we vertellen en in welke volgorde?
- * Wat zetten we op papier voor onszelf en wat voor de luisteraars?
- * Wat laten horen?

Uitvoeren

- * Groepsafspraken respecteren
- * Oogcontact houden met het publiek
- * Luid en duidelijk spreken
- * Niet te snel of te traag spreken
- * Houding en taal verzorgen
- * Timing respecteren bv 5 minuten spreken, 3 minuten muziek

Reflectie

- * Hoe voel ik me na deze taak (1 woord)?
- * Ik teken een *emoticon* (kleur) die uitdrukt hoe ik wel voel.
- * De onderlijnde woorden geven weer hoe ik me voel:
opgelucht – blij – angstig – twijfelend – droevig – boos – ontgoocheld - ...
- * Wat is de belangrijkste opmerking van de klasgenoten?
- * Wat vind ik of wat vindt onze groep van de uitgevoerde opdracht?
- * Is ze (niet) geslaagd?
- * Waarom (niet)?
- * Wat zouden we anders kunnen doen?
- * Wat leren we met deze taak?

Leerplannen van het VVKSO zijn het werk van leerplancommissies, waarin begeleiders, leraren en eventueel externe deskundigen samenwerken.

Op het voorliggende leerplan kunt u als leraar ook reageren en uw opmerkingen, zowel positief als negatief, aan de leerplancommissie meedelen via e-mail (leerplannen.vvks0@vsko.be).

Vergeet niet te vermelden over welk leerplan u schrijft: vak, studierichting, graad, nummer. Langs dezelfde weg kunt u zich ook aanmelden om lid te worden van een leerplancommissie. In beide gevallen zal de Dienst Leerplannen zo snel mogelijk op uw schrijven reageren.

8.4 Begrippenlijst

Deze begrippenlijst verklaart termen uit het leerplan of begrippen uit de muziekwereld.

Deze opsomming van vakterminologie is exemplarisch en is zeker niet 'te kennen' door de leerlingen. De leraar vertrekt steeds vanuit klinkend materiaal en verklaart enkel die contextgebonden termen die nodig zijn om de muziek beter te grijpen en te begrijpen. In het kader van taalbeleid is het zinvol dat leraars dezelfde terminologie hanteren. Dit is dus een werkinstrument voor leraars over de graden heen.

ABA-vorm	Driedelige vorm waarbij het laatste deel identiek is aan het eerste deel
A capella	Zonder instrumentale begeleiding, enkel met de stem
Accelerando	Toenemend in snelheid
Accent	Beklemtone van toon of maatdeel
Accentteken	Teken boven of onder de noot, die men sterker moet spelen of zingen
Ademhalingsteken	Een teken dat aangeeft waar je best ademt
Afterbeat	Accent op de zwakke tel(len)
Akkoord	Samenklank van drie of meer tonen
Akkoordenschema	Schematische voorstelling van het verloop van de harmonie van een stuk, genoteerd met akkoordsymbolen, zoals C, F, G7, Am, Bm7 ...
Akoestiek	Eigenschappen van een ruimte met betrekking tot de weerkaatsing van geluiden
Akoestisch instrument	Instrument dat uit 'zichzelf' klinkt, zonder elektrische versterking
Album	Verzameling van gezongen of instrumentale nummers
Allegro	Snel tempo
Alt	Lage vrouwenstem
Alternatieve notatie	Notatie die vaak gebruikt wordt om muziek grafisch vast te leggen door wie niet vertrouwd is met de traditionele notatie of voor bijzondere expressie
Amateur	Liefhebber, in dit geval iemand die musiceert als hobby, niet als job
Andante	Rustig voortgaand in gematigd tempo
Arrangement	Uitwerking van een melodie of compositie tot een afgewerkt geheel
Articulatie	De uitspraak van opeenvolgende spraakklanken
Auditief	Waarneembaar met het gehoor
Auditieve omgeving	Het geheel van omgevingsgeluiden
Audioapparatuur	Toestel om geluid, klank en muziek op te nemen of weer te geven
Authenticiteit	Echtheid, bewuste zelf
Ballade	Rustig lied met een verhaal
Ballet	Artistieke dans of het ensemble van dansers
Bas	Lage mannenstem of laagste instrumentale partij
Beat	Doorgaand ritme, benadrukte tel binnen een maat
Begeleiding	De ondersteuning van een melodie, ritmisch, melodisch of harmonisch

Bereik	Stemomvang, afstand tussen de hoogste en de laagste toon die men kan zingen/spelen, tessituur
Bewerking	Verandering van de originele muziek, arrangement
Bezetting	De personen die de partijen spelen of de voorziene stemmen of instrumenten
Blues	Muziekstijl ontwikkeld door Afrikaanse slaven die in hun gezangen tijdens en na het werk hun dagelijkse miserie uitdrukten
Bourdon	Begeleiding als van een doedelzak, twee vaste tonen als voortdurende begeleiding
BPM	Beats Per Minute Aantal tellen per minuut
Break	Korte pauze of korte onderbreking van het ritme
Brommen	Een lied voortdurend op een lagere toon zingen dan aangegeven in de partituur
Buitenmuzikaal	Met gegevens van buiten de muziek, zoals beeld, woord, beweging ...
Canon	Zangstuk of instrumentaal werk waarna de ene partij na de andere hetzelfde thema zingt of speelt
Cd	Compact disc, drager van muziek
Cd-rom	Compact disc (<i>read only memory</i>) met digitale informatie; kan zowel tekst, muziek, beeld als software bevatten
Choreografie	De kunst om dansen en balletten samen te stellen, het geheel van vooraf bedachte dansbewegingen
Close harmony	Meerstemmige zangstijl waarbij de verschillende stemmen qua toonhoogte dicht bij elkaar liggen, waardoor er veel spanning ontstaat in de samenklank
Coda	Slot bij muziekstukken
Communicatie	Contact, gemeenschap, verbinding
Componeren	Samenstellen, muziek schrijven, toondichten
Componist	Schrijver van muziekstukken
Concertmeester	Aanvoerder van de eerste violen in een symfonisch orkest
Consonant	Ontspannende samenklank van tonen, staat tegenover dissonant
Context	Samenhang, het geheel waarin een onderdeel geplaatst is
Contrast	Tegenstelling in ritme, melodie, begeleiding ...
Couplet	Strofe, courante term in Nederland
Cover	Nieuwe versie van een door anderen al eerder uitgevoerd lied
Creëren	Scheppen, uitvinden, ontwerpen
Crescendo	Geleidelijk luider wordend
Cultuur	Kunstuitingen, betekenis die mensen al denkend, handelend en communicerend geven aan de werkelijkheid
Da Capo	Hernemen vanaf het begin
Decibel	Eenheid van sterkte van geluidssignalen (dB)
Decrescendo	Geleidelijk zachter wordend
Dialog	(Gezongen of gespeeld) gesprek tussen twee partners

Digitaal	De gegevens verwerkend volgens een codetaal in numerieke vorm
Diminuendo	Geleidelijk zachter wordend
Dirigent	Leider van een koor of orkest
Dissonant	Samenklank die wrijving geeft, staat tegenover consonant
Downloaden	Elektronische data van een zich elders bevindend computersysteem naar zijn eigen computer halen
Drieklank	Akkoord dat uit drie noten bestaat (vaak als mooi samenklinkend bedoeld)
Dubben	Eenzelfde partij meermaals over mekaar opnemen
Duo	Muziekstuk voor twee partijen, gezelschap dat bestaat uit twee personen, ook duet
Dvd	<i>digital versatile disc</i> , schijf voor digitale opslag van gegevens (vooral films)
Dynamiek	Geluidssterkte of intensiteit, wijze waarop met hard en zacht wordt omgegaan, beweging in muziek
Eenstemmig	Alle stemmen spelen of zingen dezelfde melodie, één stem
Elektrisch instrument	Instrument waarbij de klankproductie of –versterking niet akoestisch maar elektrisch gebeurt
Elektronisch instrument	Apparaat zoals synthesizer, sampler, computer en drummachine waarbij geluiden digitaal bewerkt worden
Ensemble	Een beperkt aantal spelers en/of zangers dat een muziekstuk of dans uitvoert
Expressie	Artistieke gevoelsuitdrukking
Fade in	Vanuit het niets klinkt een zacht geluid dat steeds sterker wordt
Fade out	Het geluid wordt steeds zachter en sterft uiteindelijk weg
Fermate	Verlenging van de waarde van een noot of rust
Filmmuziek	Muziek gespeeld tijdens films om de sfeer van de film en de emoties van de acteurs te versterken
Fill in	Ritmisch opvullen van een overgang, bv van strofe naar refrein
Fine	Einde
Flow	Doorgaande beweging van muziek
Forte	Luid, <i>f</i>
Fortissimo	Heel luid, <i>ff</i>
Frase	Deel van een melodie
Frasering	Manier waarop delen van een melodie opgebouwd zijn en gespeeld worden
Fret	Metalen richel dwars op de hals van een snaarinstrument
Frequentie	Aantal trillingen per seconde
Galm	Verzwakt terugkaatsen van geluid tegen de wanden van een ruimte
Geluid	Wat het oor kan waarnemen
Glissando	Glijdend van de ene toon naar de andere
Grafisch	Door middel van beelden, bijvoorbeeld een tekening, tekens, streepjes, kleuren, ...

Groove	Swingend gevoel in muziek
Harmonie	Opeenvolging en verbinding van akkoorden, aangenaam klinkende vereniging van tonen, muziekgezelschap
Herhalingstekens	Muziekteken dat aanwijst dat het gehele stuk of een gedeelte ervan herhaald moet worden
Houtblazers	(Bespelers van) houten blaasinstrumenten als daar zijn: fluit, hobo, klarinet, fagot, saxofoon, ...
Improviseren	Op het ogenblik zelf bedenken en uitvoeren
Instrumentaal	Enkel op muziekinstrumenten spelend, staat tegenover vocaal
Instrumentarium	Geheel van gebruikte of aanwezige instrumenten
Interval	Afstand tussen de toonhoogte van twee tonen die samen of na elkaar klinken
Intonatie	Het zingen of spelen op de juiste toonhoogte
Intro	Inleidend stukje muziek
Jabbertalk	Nonsenstaal, spreken met betekenisloze klanken
Jazz	Op improvisatie gebaseerde muziekstijl ontstaan begin 1900 door het versmelten van zwarte blues, blanke volksmuziek en klassieke muziek
Karaoke	Live zingen met steun van een geprojecteerde tekst, maataanduiding en begeleiding
Keyboard	Elektronisch instrument met een pianoklavier
Klank	Geluid dat ontstaat door regelmatige trillingen
Klankbron	Materiaal dat de klank veroorzaakt
Klankdecor	Geluiden en klanken maken die passen bij een beeld, verhaal, film ...
Klankeigenschap	Kenmerk van de klank zoals kleur, hoogte, duur ...
Klankkast	Deel van een muziekinstrument dat de klank van het instrument versterkt
Klankkleur	Kenmerkende klank van een instrument of stem, kleur van de toon, sound
Klankproductie	Wijze waarop de klank is voortgebracht
Klanksymbool	Grafische of visuele voorstelling van een klankbron, klankproductie of klankeigenschap
Klankstuk	Een stuk bestaande uit verschillende klanken of geluiden
Klassieke muziek	Traditionele westerse muziek van voor 1950
Klavier	Toetsenbord op een muziekinstrument, toetsinstrument, piano
Klein slagwerk	Kleine slaginstrumenten zoals ritmestokjes, houtblok, tamboerijn, handtrom, triangel, maracas, schudbeker, rasp ...
Klokkenspel	Klein staafspel bestaande uit naast elkaar liggende metalen staven, bespeeld met houten of plastic hamertjes; behoort tot de Orff-instrumenten
Koor	Muziekgroep die samen zingt
Koperblazers	(Bespelers van) koperen blaasinstrumenten als daar zijn trompet, hoorn, trombone en tuba
Kruis	Teken dat aanduidt dat een noot een halve toon moet worden verhoogd
Kunst	Subjectieve expressie van de mens, bewuste interpretatie en expressieve trans-

	formatie van de werkelijkheid met een observeerbare realisatie als gevolg
Kwartet	Muziekstuk voor vier partijen, groep van vier muzikanten
Kwintet	Muziekstuk voor vijf partijen, groep van vijf muzikanten
Legato	Gebonden
Lento	Langzaam tempo
Lichaams-instrumenten	De ledematen waarmee men musicceert: handen, voeten, vingers (body percussion)
Lied	Zangstuk, vaak met strofen en refrein
Maat	Indeling van muziek naar accenten, manier om een muziekstuk ritmisch in te delen, vaak in stukken van gelijke duur, beginnend met een klemtoon
Maatcijfer	Breuk die aangeeft hoeveel tellen er in een maat zitten en hoe lang elke tel duurt
Maatstreep	Verticale streep die de maten van elkaar scheidt
Mainstream	Popmuziek die door een breed publiek wordt gewaardeerd
Media	Middelen om informatie over te dragen: radio, tv, pers, internet ...
Meerstemmig	1: Tegelijkertijd zingen of spelen van verschillende tonen 2: tegelijkertijd uitvoeren van verschillende stemmen of partijen
Melodie	Opeenvolging van een reeks tonen
Metallofoon	Staaftspel bestaande uit naast elkaar liggende metalen staven, waarvan de klank lang blijft naklinken en bespeeld met houten of plastic hamertjes; behoort tot de Orff-instrumenten
Metrum	Grieks voor maat, afwisseling tussen beklemtoonde en onbeklemtoonde delen
Mezzo forte	Matig sterk, <i>mf</i>
Mezzo piano	Matig zacht, <i>mp</i>
Midi	Musical instruments digital interface, systeem om digitale instrumenten en de computer met mekaar te laten communiceren
Mixen	De apart opgenomen partijen worden bewerkt en in de gewenste verhouding gebracht
Motief	Kernachtig stukje muziek, bouwsteen van een compositie
Mol	Teken dat aanduidt dat een noot een halve toon moet worden verlaagd
Mp3/Mp4	Een manier om geluidsbestanden samen te persen, compacter te maken
Musical	Toneel met een doorlopend gesproken en gezongen verhaal met dans en decor
Muziek	Het voortbrengen van klank, ritme, melodie of harmonie omwille van het expressieve, esthetische of artistieke van het geluid zelf, geordende klanken
Musiceervormen	Groeperingsvormen of speeltechnieken om te musiceren
Musiceren	Muziek maken, muziek beoefenen Voortbrengen van klanken via de stem of instrumenten
Musicogram	Schematische visuele voorstelling van muziek via lijnen, figuren, symbolen, kleuren
Muzak	Achtergrondmuziek bedoeld om een aangename sfeer te creëren, door sommige mensen toch als hinderlijk ervaren

Muzieknotatie	Notenschrift, traditionele tekens om muziek weer te geven
Muzikant	Of musicus: iemand die muziek speelt of zingt
Naspel	Instrumentaal slot van een zangstuk
Nonsenstekst	Klanklettergrepen zonder bepaalde of verstaanbare inhoud (zie jabbertalk)
Notatie	De wijze waarop muziek, taal en dans worden vastgelegd
Notenbalk	Vijf evenwijdige lijnen waarop en waartussen de noten geschreven worden
Notennamen	Namen van de verschillende noten: do, re, mi, fa, sol, la, si
Notenwaarde	De waarde die de tijdsduur van de noot aangeeft zoals bvb.: hele, halve, vierde, achtste en zestiende
Octaaf	Afstand tussen twee tonen waarvan de tweede net dubbel zo hoog of laag klinkt als de eerste (octo = Latijns woord voor 8)
Ontwerpen	Uitdenken en ontwikkelen van iets nieuws of een variatie maken op iets bestaands
Opera	Gezongen toneelstuk
Opmaat	Onvolledige maat aan het begin van een muziekwerk
Orff-instrumenten	Instrumenten ontworpen door Carl Orff, Duits componist en muziekpedagoog, zoals klokkenspel, xylofoon en metallofoon
Orkest	Groep muzikanten met muziekinstrumenten
Orkestreren	Het voor een orkest uitwerken van muziek
Ostinato	Terugkerend ritmisch, melodisch of harmonisch motief, vaak onveranderd herhaald
Outro	Een kort stukje waarmee een nummer eindigt
Overture	Openingsstuk, bv bij opera of toneel
Parameter	Klankeigenschap, muzikaal aspect zoals klankkleur, ritme, melodie, tempo, dynamiek ...
Partij	Deel van een muziekstuk, gezongen door één stem, instrument of groep
Partituur	Notatie van muziek, notenbeeld
Pentatoniek	Toonsysteem met vijf tonen
Percussie	Verzamelnaam voor slaginstrumenten die de ritmesectie vervolledigen, meestal slaginstrumenten uit de wereldmuziek zoals claves, bongo's en conga's
Pianissimo	Zeer zacht, <i>pp</i>
Piano	Zacht, <i>p</i> , of muziekinstrument met toetsen waar men zacht en luid op kan spelen
Pizzicato	De snaren worden getokkeld en niet gestreken
Plectrum	Een klein plaatje om te tokkelen op de snaren van een gitaar, banjo, mandoline...
Podcast	Geluidsbestanden van internet halen om later opnieuw te beluisteren
Popmuziek	Populaire muziek, verzamelnaam voor een hele reeks muziekstijlen die gemaakt worden door een breed publiek zoals hiphop, rock, RnB of dance
Presto	Zeer snel tempo
Producer	Producent of persoon die producten of diensten levert, zoals film, muziek, games

Programmamuziek	Muziek die een interpretatie geeft van een gedicht, verhaal of schilderij
Puls	Tel, regelmaat of hartslag van de muziek
Punt	Punt achter de noot verlengt de noot met de helft van haar waarde
Refrein	Deel van een lied, hetzelfde stukje tekst met melodie dat herhaald wordt tussen de verschillende strofen
Repertoire	Lijst van liederen, speelstukken, luisterstukken ...
Resonantie	Meetrillen van materiaal, lucht en ruimte die een klank beïnvloeden, bv versterken of dempen
Riff	Basispatroon met kenmerkend ritme, vaak als intro of repetitief gebruikt
Ritme	Opeenvolging van korte en lange tonen
Ritmesectie	Deel van een orkest dat voor de ritmische ondersteuning zorgt, meestal bestaand uit bas en drums aangevuld met percussie, ritmegitaar en piano
Ritmiek	Het ritmisch zijn, leer van het ritme, ontmoeting tussen muziek en beweging
Rondo	Muziekstuk met een (opgewekt) refrein, dat minstens drie maal voorkomt met contrasterende strofes ertussen
Rust	Moment waarop even geen muziek klinkt
Samenklank	Samen klinken van twee of meer tonen of van een akkoord
Sample	In een computer opgeslagen, digitaal opgenomen muziekfragment, een stukje geluid
Scratchen	Het heen en weer schuiven van een lp op de draaitafel op het ritme van de muziek
Singer-songwriter	Iemand die zijn eigen tekst en muziek schrijft, zelf zingt én zichzelf begeleidt
Slaginstrument	Muziekinstrument waarvan de klank wordt voortgebracht door erop te slaan, ermee te schudden ... zoals pauk, bekken, trom, tamboerijn, woodblock, xylofoon, klokkenspel en vibrafoon
Snaarinstrument	Muziekinstrument met snaren zoals piano, klavecimbel, gitaar, harp en viool
Solist	Uitvoerder die een hoofdrol vertolkt
Solo	Het alleen optreden, een muziekstuk of –fragment waar één uitvoerende alleen speelt, vaak met andere uitvoerenden op de achtergrond
Solsleutel	Teken aan het begin van de notenbalk dat de plaats van de sol aangeeft
Sopraan	Hoge vrouwenstem
Sound	Klankkleur, de manier waarop muziek klinkt
Soundmix	Live een nummer van een beroepsartiest nazingen met een geluidsband Naar eigen smaak aangepaste mix van een lied
Soundtrack	Geluidsspoor van een film, promotiemuziek voor de film
Speeltechniek	Techniek om op de juiste wijze instrumenten te bespelen
Staaftspel	Een instrument bestaande uit naast elkaar liggende kleiner wordende staven, zoals klokkenspel, metallofoon, xylofoon (behoort tot de Orff-instrumenten)
Staccato	Techniek waarbij de noten los van elkaar uitgevoerd worden
Stem	Mechanisme in het strottenhoofd waarmee mensen geluid kunnen maken door

	het laten trillen van de stembanden
Stemband	Elk van de twee stellen plooien in het strottenhoofd waarmee men de stem voortbrengt
Stembereik	Afstand tussen de laagste en hoogste toon die men kan zingen/spelen, tessituur
Stemmen	Een muziekinstrument op de juiste toonhoogte(n) brengen
Stemplaatsing	Wijze waarop de stem bij zingen of praten wordt gebruikt
Stemvork	U-vormig stuk metaal dat bij aanslaan een onveranderlijke toon voortbrengt
Steuntekst	Tekst als hulp om een motief of thema te 'vatten'
Stereo	Geluidsopname in twee kanalen (in tegenstelling tot mono, slechts één kanaal) om een ruimtelijke luisterervaring te creëren
Stijl	Manier van uitdrukken, kenmerken van een kunstenaar, een groep kunstenaars of een bepaalde tijd
Strijkinstrument	Snaarinstrument dat men met een strijkstok bespeelt, zoals viool, altviool, cello en contrabas
Strijkkwartet	Ensemble van vier strijkers: twee violen, een altviool en een cello
Strofe	Deel van een lied waarin de melodie dezelfde blijft maar per strofe de tekst verandert
Strottenhoofd	Het bovenste, verwijde deel van de luchtpijp waarin de stembanden liggen
Structureel principe	Opbouw van een geheel door variatie, herhaling of contrast
Structuur	Vorm, opbouw van een samengesteld geheel
Symfonie	Groot muziekstuk, gecomponeerd voor orkest
Symfonieorkest	Orkest met strijkers, houten en koperen blaasinstrumenten en slagwerk
Syncope	Ritmische figuur waarbij accenten worden gespeeld op momenten waarop je dat niet verwacht
Synthesizer	Elektronisch muziekinstrument dat klanken kunstmatig opwekt en beïnvloedt zodat men nieuwe nog niet bestaande klanken kan samenstellen
Systeem	Aantal bij elkaar horende notenbalken in een partituur
Tegenmelodie	Melodie die tegen de hoofdmelodie in wordt gespeeld of gezongen
Tempo	Snelheid waarmee een muziekstuk wordt of moet worden uitgevoerd
Tenor	Hoge mannenstem
Tessituur	Bereik, afstand tussen de hoogste en de laagste toon die men kan zingen of spelen
Thema	Hoofdgedachte van een compositie, vaak melodisch
Timbre	Klankkleur
Toetsinstrument	Muziekinstrument met toetsen zoals orgel, accordeon, piano en klavecimbel
Tokkelinstrument	Snaarinstrument waarbij men de snaren met behulp van de vingers of een plectrum bespeelt, zoals gitaar, harp, banjo en mandoline
Toonduur	Duur van de tonen
Toonhoogte	Hoogte van de tonen
Toonladder	Een reeks van opeenvolgende tonen binnen een octaaf

Toonsoort	Toonstelsel waarin een muziekstuk is geschreven, zoals C, A, Eb ..., ook toonaard genoemd
Toonsterkte	Sterkte van de toon, soms aangegeven met dynamische tekens
Toonvastheid	Het zuiver zingen op de goede toonhoogte (of toonzuiverheid)
Traditionele notatie	Notatie zoals leerlingen in de muziekacademie leren, waarin de meeste muziek geschreven is
Transformeren	Omzetten van klank naar een andere expressievorm of omgekeerd
Transponeren	Muziekstuk in een hogere of lagere toonsoort zetten
Trio	Muziekstuk voor drie partijen, muziekgezelschap bestaande uit 3 personen
Triool	Een in drie gelijke delen verdeelde noot
Tussenspel	Instrumentaal spel tussen de verschillende delen van een muzikale uitvoering
Tutti	Met spel of zang van allen tegelijk
Unisono	Alle instrumenten spelen of alle zangers zingen dezelfde partij
Variatie	Afwisseling, herhaling met veranderingen van bepaalde parameters
Verbaal	Wat met de stem gezegd, gesproken of gezongen wordt
Virtuoos	Iemand die zijn instrument zeer goed beheerst
Vocaal	Uitgevoerd door of bestemd voor uitvoering met de stem
Volksmuziek	Rituele of functionele muziek in diverse culturen (in tegenstelling tot klassieke muziek die bedoeld is als kunstmuziek)
Voorspel	Instrumentale inleiding, intro
Voorteken	Teken dat aangeeft welke no(o)t(en) moet(en) worden verhoogd, verlaagd of hersteld
Vorm	Opbouw van een samengesteld geheel aan de hand van een structuur
Vormschema	Schema dat de vorm van een muziekstuk weergeeft, vaak met letters, zoals aabaca
Vraag- en antwoordvorm	Veel gebruikte opbouw van een muzikale zin, voor- en nazin, spanning en ontspanning die samen een geheel vormen
Wereldmuziek	Verzamelsnaam voor alle niet traditionele westerse (klassieke) muziek
Xylofoon	Staafspel bestaande uit naast elkaar liggende houten staven met hamers bespeeld (Orff-instrument)
Zangstem	Stem naar stembereik benoemd zoals sopraan, alt, tenor en bas
Zoemen	Trillend of gonzend geluid maken met de stem en gesloten lippen Bij een koor vaak gebruikt om de begintoon over te nemen